

פופוליזם ימני באירופה ובישראל אתגרים משותפים והצעות למדיניות ברצלונה, ספרד, 15-16 באוקטובר 2017

הקולות במדינה), כמו גם תחושות נגד הגירה הקיימות בציבור. הסוגיה של הגורמים לעליית הימין הפופוליסטי דורשת בחינה נוספת בעתיד הקרוב, אך כבר ניתן לשתף בתובנות ולהשוות לקחים בין המקרה הישראלי לזה האירופי. בנוסף, המחנה הפרוגרסיבי והסוציאל-דמוקרטי מסביב לעולם מצא עצמו פגיע במיוחד לאור העלייה של הימין הפופוליסטי. על מחנה זה להתארגן מחדש במטרה לייצר אסטרטגיות שמטרתן להגיב למגמה זו. בכדי לעצור פופוליסטים ימניים, יש להתמקד בתקיפה של ההנהגה הפופוליסטית. בהתאם לקווי החשיבה של מדען המדינה איון קרסטב, להטיף ערכים ליברליים בלבד לא יסייע. כל ניסיון להפוך את המשבר לטרוויאלי בפוליטיקה שלנו ולשדר "עסקים כרגיל" יהיה לא יעיל ויוביל לתוצאות ההפוכות.

2017 היתה שנת בחירות במספר מדינות מפתח אירופאיות, כמו הולנד (מרץ), צרפת (אפריל-מאי) וגרמניה (ספטמבר). בעקבות הבחירות בהולנד מפלגת החירות, בראשות הלאומן חרט וילדרס, התחזקה והפכה למפלגה השנייה בגודלה בפרלמנט ההולנדי. בצרפת, מארין לה-פן, נשיאת מפלגת החזית הלאומית עלתה לסיבוב השני בבחירות לנשיאות, לאחר שזכתה ב-21.3% מהקולות. מדובר בפעם הראשונה מאז 2003 שמפלגת החזית הלאומית עולה לסיבוב השני בבחירות לנשיאות. בגרמניה, מפלגת הימין הלאומנית 'אלטרנטיבה לגרמניה', אשר נוסדה בשנת 2013, זכתה ב-12.6% מהקולות, הגיעה למקום השלישי, ונכנסה לראשונה לבונדסטג. עם זאת, אחת ההנחות בעקבות הבחירות הללו היתה כי השטף הימני פופוליסטי שפקד את אירופה, הגיע לשיא שלו, והוא נמצא כעת בנסיגה.

כפי שצויין, העלייה של הפופוליזם יכולה להיות משויכת הן לנסיבות כלכליות והן לשיח זהויות. ישנה דאגה הולכת וגוברת בקרב מדינות אירופאיות רבות כי פירות הגלובליזציה והצמיחה המזוהה איתה, מחולקים באופן לא שוויוני ולא הוגן. בעבר נטען כי השכלה היא אחת הדרכים לפתור בעיה זו, שכן נטען תחילה שהיא מהווה מנוע לפרוגרסיביות חברתית. עם זאת, ישנה התקוממות מסוימת נגד השכלה, ועולה החשש כי משרות נעלמות כתוצאה מגלובליזציה. בעוד שבעבר, לאנשים היה ביטחון שהם יוכלו לדאוג לכלכלית למשפחותיהם, ללא כל קשר להשכלה אקדמית, כיום המצב השתנה. בנוסף, רכיב מפתח שהביא את פוליטיקת הזהויות למרכז השיח הפוליטי באירופה הוא משבר ההגירה והירידה בתפיסת הביטחון לאור מתקפות הטרור בפריז, ברלין, ברצלונה, מנצ'סטר, בריסל ועוד.

העלייה של הימין הפופוליסטי לא דילגה על ישראל. הממשלה הנוכחית, בהנהגתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו, מפגינה עמדות של ימין פופוליסטי באופן הבולט ביותר בהשוואה לכל ממשלה ישראלית

בעריכת: ד"ר יאן בוסה, ד"ר רם קורטווג, ד"ר רובי נתנזון, ד"ר וורנר פושרה ומר ינאי יויס

המפגש האירופי השנתי של ה-Israeli-European Policy Network (IEPN) בברצלונה התמקד בגל העלייה הנוכחי של פופוליזם ימני באירופה ובישראל. בין היתר נידונו הסיבות לעלייה זו ונבחנו הפעולות שיש לנקוט בהן בכדי לבלום אותה.

ישנו קונצנזוס הולך וגובר כי הפופוליזם מהווה אתגר מרכזי למפלגות המסורתיות ולדמוקרטיה בכללותה. הניצחון של דונאלד טראמפ בבחירות הנשיאותיות האמריקאיות ב-2016 היווה את הדוגמה החדה ביותר לעלייה של פופוליזם ימני במדינות המערב. ביטויים נוספים היו, למשל, ההצבעה על הברקזיט בבריטניה ומשאל העם באיטליה שהתרחשו באותה שנה. פופוליסטים ימנים ניצלו באופן מוצלח וחסר תקדים את חוסר שביעות הרצון הרווח מהמסד הפוליטי ומהאליטות, והציגו את עצמם כאלטרנטיבה היחידה למסד, לאלו המדברים בשם 'העם'.

פופוליסטים ימנים מאתגרים את המוסדות הדמוקרטיים במערב ומאמצים לחיקם פרודורות כמו משאלי עם, ודמוקרטיה ישירה בכדי לקדם את האג'נדה שלהם. התנועה הפופוליסטית פורחת כאשר הדואליות בין דמוקרטיה ופוליטיקה הופכת למשמעותית יותר. בעוד הדמוקרטיה נתפסת כגורם חיובי בשיח הציבורי, הפוליטיקה נתפסת כגורם שלילי ואף כנחותה. אחד משורשי הפופוליזם שוכן בהבחנה בין "הם" ל"אנחנו", כאשר לרוב, האליטות הפוליטיות מוגדרות כ"הם" בעוד העם מוגדר כ"אנחנו". פופוליזם יכול לכן, להיות מוגדר כפוליטיקה במסגרתה מספרים לאנשים את מה שהם רוצים לשמוע. לכן, פופוליסטים נוהגים להבטיח הבטחות שלא ניתן לעמוד בהן. אחת התפיסות המוטעות החשובות נובעת מהטענה השגויה כי העם מדבר בקול אחיד, ולא לוקחת בחשבון את העובדה כי בציבור קיים מגוון רחב של דעות.

בנוסף, פופוליסטים נוטים לאתגר את הקונצנזוס האירופי-אטלנטי, אשר נבנה מסביב לאיחוד האירופי ולנאט"ו, כמו גם את הסדר הליברלי הבינלאומי. הם מסתמכים על חצאי אמיתות, המודגשים באמצעות המדיה החברתית באופן כללי ובאמצעות טוויטר באופן ספציפי יותר. כלומר, היכולת לבצע מניפולציה באמצעות פופוליסטים ימניים נתמכת על ידי הרשתות החברתיות. מעבר לכך, רגשות קולקטיביים משחקים תפקיד חשוב עבור פופוליסטים, לאור העובדה שבחורים מקשיבים רק למה שהם רוצים לשמוע.

ללא ספק, להצלחה האחרונה של פופוליזם ימני קורלציה גבוהה לגורמים תרבותיים, כלכליים או מבניים (כגון שיטת האלקטורים). כלומר, שיטת האלקטורים האמריקאית מקלה על פופוליסטים, שכן עליהם לזכות במספר מדינות מפתח, והם לא בהכרח תלויים בזכייה במרב

אחרת בעבר, כולל עמדה פופוליסטית כנגד מערכת המשפט וכנגד התקשורת. בנוסף, עיתונאים הופכים להיות מזוהים יותר עם הממשל, והתקשורת, באופן כללי, עוברת תהליך של פוליטיזציה על ידי ההנהגה הפוליטית במדינה. מעבר לכך, מדיניות החוץ המסורתית של ממשלת ישראל, במסגרתה הוחרמו מפלגות ימין קיצוני באירופה, נשחקה. התקשורת בישראל צובעת מפלגות אלו בצבעים בהירים יותר בהשוואה למה שהיה נהוג בעבר. בעוד התנועה הפופוליסטית באירופה מזוהה הן עם מניעים כלכליים והן עם מניעים הקשורים לשיח הזהויות, התנועה הישראלית, קשורה באופן בולט לסוגיות ביטחון ולקונפליקט המתמשך עם הפלסטינאים.

סיבת מפתח נוספת לעלייה של פופוליזם ימני באירופה ובישראל היא שהמפלגות המסורתיות המייצגות עמדות מהימין ומהשמאל הפכו להיות בלתי ניתנות להבחנה. דבר זה בא לידי ביטוי באמצעות הקמה של קואליציות רחבות בין שמרנים וסוציאלי-דמוקרטים. מעבר לכך, המרוץ הבלתי פוסק אחר דעת הקהל והצורך לזכות בבחירות, מוביל את המפלגות המסורתיות הן מהימין והן מהשמאל לכוון את המסר שלהם לבחור החיצוני. ניתן למצוא דוגמאות לכך באוסטריה, בגרמניה ובישראל, שכן אלו מדינות בהן הציבור מרגיש שלא קיימת תחרות אמיתית בין השמאל לימין. עובדה זו שיחקה לידיהם של הפופוליסטים.

סיכום הסמינר ומסקנות

לא התקיים קונצנזוס בקרב המשתתפים בנוגע לכך שהזרם הפופוליטי באירופה הגיע לשיאו בעקבות הברקזיט ובחירתו של דונאלד טראמפ, וכי הוא נבלם בעקבות הבחירות בהולנד, בצרפת ובגרמניה. נטען כי אחת הסיבות לעלייה של הימין הפופוליטי באירופה היא העלייה בשיעורי חוסר שביעות הרצון של אירופאים רבים בנוגע לאופן שבו פירות הגלובליזציה מחולקים. סיבה נוספת היא המיקוד הפוליטי בשיח זהויות כתוצאה מגל ההגירה לאירופה ולחוסר היציבות התרבותי שהוא מעורר. חוסר היציבות לובה לאור משבר ההגירה האחרון. פופוליסטים ימניים רבים ניצלו את חוסר הביטחון שנוצר בקרב אירופאים וקישרו בין משבר ההגירה למתקפות הטרור האחרונות, ובכך הורידו עוד יותר את תפיסת הביטחון האישי.

לעומת זאת, המקרה הישראלי, מייצג סיבה אחרת לעלייה של הימין הפופוליטי במדינה. בעוד שבאירופה הפופוליסטים משויך באופן מובהק יותר לנסיבות כלכליות ולשיח זהויות, בעיניים ישראליות, העלייה של הימין הפופוליטי מיוחסת בעיקרה לנרטיב במסגרתו שיחות שלום עם הפלסטינאים אינן אפשריות בשלב זה. נטיות אלו הובילו לרדיקליזציה בביקורת - כולל של ההנהגה הבכירה ביותר במדינה - על מערכת המשפט, התקשורת, ואף לעיתים על הצבא והמשטרה. נרשמו מגוון דעות בנוגע לגישה הנדרשת בעתיד הקרוב בכדי

להפחית את הכוח של תנועת הימין הפופוליטי ולחזק את הכוח של מפלגות מסורתיות באירופה כמו גם בישראל.

ההיבט האירופי

בעקבות בחירתו של דונאלד טראמפ לנשיאות ארה"ב והצבעת הברקזיט בבריטניה, פופוליסטים ימנים זכו לעלייה משמעותית בפופולאריות. מצד אחד, בחירתו של עמנואל מקרון לנשיאות הצרפתית סימנה נקודת שינוי שמיתנה את העלייה של הימין הפופוליטי. מצד שני, בגרמניה מפלגת אלטרנטיבה לגרמניה נכנסה לבונדסטג ובאוסטריה מפלגת החירות האוסטרית עלולה להיכנס לממשלה. בין אם השיא של הפופוליסטים מאחורינו או לא, דבר אחד ברור - ישנו שינוי מבני בשיח הפוליטי המרכזי לכיוון ימין. באוקטובר 2017, הקטלנים הביעו דעות קיצוניות יותר בהשוואה לעמדותיהם בעבר בנוגע לאיחוד האירופי. הקצנה זו מעידה על כך שהם מגלים פחות עניין בהישארות כחלק מהזרם הפוליטי המרכזי באירופה. בנוסף, גם האיחוד האירופי הביע חוסר שביעות רצון מרגשות הקטלניים, וניסה לסמן לקטלנים שכל שיתוף פעולה עתידי עם חבל הארץ יתאפשר רק אם אלו יבחרו להישאר חלק מספרד.

אחת מהסיבות לעלייה של הימין הפופוליטי היא חוסר שביעות הרצון עם יחס החלוקה הלא שוויוני של פירות הגלובליזציה. בהתבסס על מדגם של נשאלים אירופאים, קרן ברטלסמן חקרה נטיות שונות של אנשים כלפי גלובליזציה. 65% מהנשאלים חשו ביטחון כלכלי, בעוד 35% חשו חרדה כלכלית. 45% ראו בגלובליזציה כאיום, ו-55% ראו אותה כהזדמנות. תוצאות אלו מעידות על כך שהעלייה בפופוליסטים באירופה מזוהה עם חששות כלכליים. במיוחד לאחר המשבר הכלכלי, כאשר העמדה הדומיננטית בקרב האליטות במערב היתה לאמץ מדיניות של צנע. בעוד אנשים מאמינים שהגלובליזציה מטיבה עם המין האנושי בכללותו, הם אינם משוכנעים שזה משפר את מצבם באופן ספציפי. בהולנד, שיעורי התעסוקה העצמית הגבוהים, ושיעורי העובדים בחצאי משרות הגבוהים גם כן מובילים לעלייה בתחושת הפגיעות ובחוסר הביטחון הכלכלי. ביחד עם חוסר ביטחון תרבותי כתוצאה מזרם המהגרים הלא-מערביים שמגיע לאירופה, אלו יכולים להוות גורמים מסבירים לעלייה בתמיכה במפלגות של וילדרס במדינה.

באופן כללי נראה כי הפופוליסטים משגשג תחת סוגים שונים של חוסר ביטחון, כמו חוסר ביטחון כלכלי, תרבותי ופיזי. ההנחות הללו הפכו את ספרד ליוצאת מן הכלל. לאור העובדה שספרד סובלת משיעורי אבטלה גבוהים, אי שוויון גבוה ושיעורים גבוהים של הגירה, היא יכולה להיחשב כקרקע פורייה לתנועות פופוליסטיות ימניות. עם זאת, זהו לא המקרה במדינה. במקום הגירה או אי-שוויון, רוב האזרחים במדינה מאשימים את השחיתות ואת המפלגות הפוליטיות במשבר הכלכלי הנוכחי. 91% מהספרדים לא סומכים על המפלגות הפוליטיות במדינה. חלק מהסיבות

שמרככות את הנטייה של האוכלוסייה להימשך לימין פופוליטי, הם הזהות הלאומית החלשה במדינה, בהשוואה לזהות אזרחית חזקה, המורשת של פרנקו, סנטימנטים חלשים יותר נגד הגירה בכלל ונגד מוסלמים בפרט בהשוואה למדינות אירופאיות אחרות. כמו כן העובדה שהמשבר הכלכלי פגע בתחושת הביטחון הלאומי של האזרחים במדינה מרכזי נטייה זו גם כן. עם זאת, ספרד לא חייבת להישאר חסינה לאורך זמן. פופוליסטים לאומנים יכולים לתעל סנטימנטים לאומיים שנוצרו בעקבות משאל העם בקטלוניה. כמו כן, ראוי לציין כי ניתן לצפות ביותר דגלים ספרדים ברחובות מאשר בעבר, וכי חגיגות יום הלאום של 2017 היו גדולות מתמיד.

בצרפת הצליח עמנואל מקרון למתן על העלייה של מפלגת החזית הלאומית בהנהגת מארין לה-פן. רכיב אחד של ההצלחה שלו היא העובדה שהוא התעמת עם לה-פן באופן ישיר ולא התעלם ממנה לאורך מסע הבחירות שלו. בנוסף, המפלגה של מקרון היתה הכוח החדש במערכת הפוליטית הצרפתית, והפופוליסטים לא נהנו מהרוח הגבית של 'החדשים' מקרון סימן התחדשות פוליטית. כאשר לה-פן איבדה שליטה על סוגיית הירור, מקרון הראה את השליטה שלו בנושאים כלכליים, ניצל את ההזדמנות, והציף את המרחב הפוליטי במדיניות חדשות רבות בנוגע לזהות הצרפתית - הפחתה של אי-שוויון, הגירה וגבולות, וקישור בין הגירה וטרור, כמו גם הצגה של מדיניות, הנחשבות לחזקות, נגד טרור. במקום לאמץ מדיניות פופוליסטיות, מקרון לקח את החששות הציבוריים ברצינות, והתקדם עם הצעות שנשמעו לגיוניות לקהל הבוחרים.

ההיבט הישראלי

מפלגות ימין קיצוני שלטו בשיח הפוליטי בישראל כמעט 20 שנה ברציפות. הרצח של ראש הממשלה יצחק רבין ב-1995 הכניס את המחנה הפרוגרסיבי בישראל למצב של שוק, שרבים מאמינים, נמשך עד לימינו. פוליטיקאים רבים המזוהים עם השמאל בישראל מוצאים עצמם לא פעם ללא יכולת לענות באופן יעיל לפופוליסטים ימניים, ומפחדים להתעמת באופן חזיתי עם פוליטיקאים אלו. יתכן והמחאה החברתית של 2011 במדינה סייעה בלשנות חלק מהשיח. עם זאת, היא לא שינתה את הנטייה של פוליטיקאים רבים ממחנה השמאל לעשות שימוש במונחים המזוהים עם הימין בכל הקשור לסוגיות לאומיות וביטחוניות. כלומר, גם השיח בקרב מפלגות השמאל בישראל 'קורץ' לימין, והשמאל בישראל אימץ חלק נכבד מהנרטיבים שהימין האשים אותו בהם, במקום לתקוף אותו.

מעבר לכך, לאורך שנות הכהונה של בנימין נתניהו כראש ממשלה, ניתן להבחין כי הוא עבר רדיקליזציה בנושאים רבים המצויים בלב הדיון הציבורי בישראל. נתניהו הדגים עמדות פופוליסטיות גוברות בנושאים כגון מערכת המשפט, המדיה הישראלית ואפילו בחלק מנושאים מעוררי

מחלוקת כנגד הצבא והמשטרה. רבים מוצאים נקודות דמיון בין הגישות של הנשיא הטורקי, ארדואן, לאלו של נתניהו, כמו גם דמיון בדרך שבה הם מנצלים תחושות פופוליסטיות בציבור לטובתם האישית.

חלקים מרכזיים בפוליטיקה של הימין בישראל מבוססים על פופוליסם. במהלך העשורים האחרונים, הימין השתלט לחלוטין על השיח הביטחוני, אשר היה באופן מסורתי משויך לשמאל הישראלי. השתלטות זו מתעלמת מהעובדה כי הציונות החלה בחוגים של מפא"י וכי מרבית גיבורי המלחמה הישראלים הגיעו ממפלגה זו. לכן, נטען כי השליטה של הימין הפופוליטי בישראל משויכת בעיקרה עם הנרטיב ששלום הוא לא בר השגה, וכי הדגש צריך להיות על ביטחון. כפי שצוין, עמדה זו עומדת בניגוד לתחושות של רבים באירופה, בה העלייה של הפופוליסם משויכת עם הנרטיב כי הגלובליזציה וכוחות השוק לא יכולים להיעצר בשום דרך אחרת.

אחד המאפיינים של פופוליסם ימני בישראל, כמו גם באירופה, הוא שהוא מתמקד בטווח הקצר, והדגש הוא על ניצחון בבחירות הקרובות, ללא כל קשר למחיר, ומבלי לנסות לייצר מסרים ארוכי טווח אטרקטיביים. רגשות קולקטיביים משחקים תפקיד מרכזי בפופוליסם. בישראל, דוגמא טובה לכך היא העובדה שמפלגות גדולות לא מספקות אלטרנטיבה אחת לשנייה על סוגיות כמו פתרון שתי המדינות אל מול המדינה האחת. מאפיין נוסף של העלייה של הימין הקיצוני הוא השינוי בתקשורת הישראלית - חלק מהפרשנים ומהעיתונאים משמשים בפועל כאקטיביסטים פוליטיים מטעם השלטון. כלומר, התקשורת בישראל עוברת תהליך של פוליטיזציה המבוצע על ידי הפוליטיקאים עצמם. ההשלכות לכך הן שפופוליסטים ימניים הפכו ליריבים פוליטיים לגיטימיים הלוקחים חלק בשיח הציבורי.

בנוסף, העלייה של פופוליסם ימני באירופה יצרה עניין רב בתקשורת הישראלית, אשר נוטה להיות יותר ידידותית לפוליטיקאים ימניים, כמו היינץ-כריסטיאן שטראכה, חרט וילדרס ומארין לה-פן, בהשוואה למקבליהם, כלי התקשורת האירופאים. דוגמא לכך, היתה הכיסוי התקשורתי החיובי יותר לו זוכים דמויות אלו בתקשורת הישראלית, דוגמת 30 דקות ראיון עם מארין לה-פן שניתן בזמן צפיית שיא בטלוויזיית המיינסטרים בישראל. בזירה הפוליטית הישראלית מתקיים גם כן שינוי בערכים. בעבר, המדיניות הישראלית הרשמית היתה להחרים כל מפלגה של הימין הקיצוני באירופה, שכן היתה להם נטייה אנטי-ישראלית או אנטישמית. במספר השנים האחרונות, לעומת זאת, חלה שחיקה במדיניות זו. ניתן להסביר את הכיסוי התקשורתי החיובי יחסית של מפלגות אלו, כמו גם את השינוי במדיניות של משרד החוץ הישראלי באמצעות שני הסברים שונים. ראשית, פופוליסטים ימניים באירופה ובישראל קרובים אידיאולוגית.

שנית, פופוליסטים ימניים באירופה נתפסים בישראל ככאלו הנלחמים לכאורה ב'אויב משותף' - האסלאם - וכדמויות שמבלינות באופן טוב יותר שישראל נמצאת תחת איום ממשי מצד האסלאם. לעומת זאת, ישראלים רבים מאמינים שהאירופאים תמימים בכל הנוגע למוסלמים. בנוסף,

פופוליסטים ימנים באירופה תומכים באופן כללי במדיניות ההתנחלויות הישראלית.

סיכום והמלצות למדיניות

ניתן ללמוד רבות מהשנים האחרונות בכדי להבין את השורשים שהובילו לעלייה של תנועות פופוליסטיות-ימניות ובכדי לבחון צעדים שיש לנקוט כתגובה. רוב המדינות האירופאיות עומדות בפני קונפליקטים פנימיים בין פוליטיקה פופוליסטית לבין פוליטיקה לא פופוליסטית. הקונפליקטים הללו מספקים תובנות בנוגע ללקחים שיש ללמוד מהשנים האחרונות.

בראש ובראשונה, זה נראה ברור שהטפה של ערכים ליברלים כשלעצמה, תוך התעלמות מתופעת הפופוליזם לא מספיקה בכדי להגיב לפופוליזם ימני. גם בבריטניה לאורך הדיון בנוגע לברקזיט וגם בארה"ב לאורך הבחירות לנשיאות בשנת 2016, הפופוליסטים נחשבו כתופעה זניחה שלא מאיימת באמת על ההגמוניה של הפוליטיקה המסורתית. זאת היתה טעות. לכן, מומלץ שמנהיגי מפלגות לא פופוליסטיות יתעמתו באופן ישיר עם פופוליסטים, כפי שמקרון עשה בצרפת.

מעבר לכך, בנקודת זמן מסוימת בבחירות לנשיאות האמריקאיות של 2016, המועמדת הדמוקרטית, הילארי קלינטון, הצהירה בנוגע למתחרה שלה דונאלד טראמפ: "הוא הרבה יותר אובססיבי כלפיי מאשר אני כלפיו", וכאשר נשאלה אם הוא מאיים עליה היא ענתה בחדות "לא". זאת יכולה להוות דוגמה לאופן שבו ההנהגה המסורתית הפכה את האיום הפופוליסטי לטריוויאלי ולא התעמתה איתו באופן שוויוני. ייתכן ורבים מהמצביעים ראו את תגובתה של קלינטון וחשו שהחששות שלהם בנוגע לגלובליזציה והגירה מבטלים, באותו האופן שהיא ביטלה את טראמפ, ולכן הצביעו לו בסופו של דבר, או לא הצביעו כלל. האסטרטגיה של מקרון בצרפת, להתייחס לפופוליסטים כשוים, במקום לבטל אותם, משמשת כדוגמת נגד.

באופן ישיר, המשמעות של כך היא שבדיוק כפי שקנצלרית גרמניה אנגלה מרקל לא נכנעה לפופוליסטים בכל הקשור למדיניות שלה בנוגע להגירה, גם כאשר האופוזיציה הפופוליסטית התחזקה, מנהיגים אחרים במדינות אחרות, צריכים לשמר את העמדות שלהם באופן נחרץ. שינוי טקטי של המסר בכדי להשיג רווח אלקטוראלי בבחירות כנראה לא יהיה מוצלח, אך המדיניות של פוליטיקאים אלו לא צריכות לבטל חששות שעולים מהציבור בכל הנוגע לסוגיות כמו הגירה, גלובליזציה, ביטחון, טרור וכו'. על הפוליטיקאים להתייחס לחששות הללו ולהדגיש לציבור כי אלו לא מבטלים אלא נלקחים ברצינות. על המסרים ארוכי הטווח להיות מבוססי ידע ומוסברים באופן חד לציבור. בכדי להימנע מלשחק עם פופוליסטים ימניים במגרש הביתי שלהם, חשוב כי מנהיגים סוציאלי-דמוקרטים ישמרו את המסרים ארוכי הטווח שלהם. כלומר, מנהיגים סוציאלי-דמוקרטים, צריכים להימנע מרידוד השיח ומרידוד המסרים שלהם, כאשר פופוליסטים ימניים מנסים להשיג את היד העליונה בסיטואציות אלו.

המלצה משמעותית נוספת, היא למקד את הביקורת גם על המנהיגים הפופוליסטיים עצמם ולא רק על המסרים שלהם. בניגוד למצביעים אחרים, מצביעים הבוחרים במפלגות ימין פופוליסטיות מנמקים בחירה זו עם פנייה ליכולות ההנהגה של ראשי המפלגות. חברי מפלגה אחרים, והתוכנית הספציפית פחות משנים. לכן, התמקדות בהנהגה של תנועת הימין הפופוליסטי והצגתה באור שלילי יכולה בסופו של דבר לפגוע בהם ובמסר שלהם לאורך קמפיין הבחירות. עם זאת, קמפיין שלילי לבדו, ללא מסר ארוך טווח אטרקטיבי, אשר מתמודד עם הסוגיות, לצד הטפה של מסרים ליברלים, לא יספיק.

בישראל למשל, האופוזיציה תוקפת את נתניהו במשך שנים, אך נכשלת פעם אחר פעם ביצירה של מסרים אלטרנטיביים ארוכי טווח משכנעים. כלומר, בישראל כמו גם במדינות אירופאיות אחרות, חשוב למפלגות לא פופוליסטיות, ולסוציאלי דמוקרטים בין היתר, להבחין את עצמם מהימין הפופוליסטי וליצור אלטרנטיבה רעיונית. כאשר למצביעים אין מושג מה ההבדל האמיתי בין מפלגות ימין ושמאל מסורתיות, הנטייה להימשך לימין פופוליסטי גוברת. יש להציג למצביעים אלטרנטיבה ברורה וברת הבחנה בין שמאל לימין במטרה להימנע מברירת מחדל בימין הפופוליסטי. בישראל, המחאה החברתית של 2011 הדגימה כיצד הציבור משווע לשינוי, אשר לא תורגם באופן מלא לספירה הפוליטית. ההנהגה של מפלגת העבודה צריכה להרים את הקלפים ולהשתמש בהם בכדי להתעמת עם התנועה הימנית-פופוליסטית בישראל.

בנקאים, מחבלים מתאבדים וה'העם האמיתי': ניתוח השוואתי של תנועת הימין הפופוליסטי בישראל ובאירופה

יונתן לוי, London School of Economics and Political Science

תקציר מנהלים

התזוזה חסרת התקדים של הפוליטיקה הישראלית ימינה, הודגשה על ידי פרשנים זרים. עם זאת, תזוזה זו כמעט ולא הוזכרה בנשימה אחת עם התזוזה הפופוליסטית ימינה בכל המערב. מאמר זה מציע מחקר השוואתי ראשוני של פופוליזם ימני בישראל ואירופה. המאמר מדגיש את הדמיון המבני הבולט בין שתי הגרסאות בכל הנוגע לטיעונים, מדיניות ודמיון פוליטי. ראשית, באופן שבו הפוליטיקה מבוצעת. כלומר, טיעונים, רטוריקה, מדיניות ודמיון פוליטי. שנית, באופן שבו מפלגות פופוליסטיות נוצרות, כלומר התנאים שהובילו להצלחה של הפופוליסטים.

עם זאת, הדמיון בין התנועות מוגבל: גם אם הפופוליסטים בישראל נשמעים דומה מאוד למקביליהם האירופאים, הם לא בהכרח מדברים על אותם נושאים. כלומר, ישנן נקודות שוני משמעותיות בין התנועות: בעוד שמרבית הפופוליסטים באירופה מתמקדים בסוגיות כלכליות ותרבותיות, מקביליהם בישראל מתמקדים כמעט באופן בלעדי בסוגיות ביטחוניות - בעיקר, בסכסוך הישראלי-פלסטיני, אשר ממנו הוא שואב את החרדות ואת חוסר הביטחון שמובילים לשגשוגו.

נקודת דמיון נוספת קשורה לנסיבות הפוליטיות שהובילו לעלייה של פופוליזם ימני בישראל ובאירופה. שתי הגרסאות, נטען, עלו כתוצאה מהתכנסות אידיאולוגית דרמטית. כלומר, טשטוש ההבחנה בין ימין ושמאל. טשטוש הגבולות האירופי, אשר התרחש בשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-20, היה כלכלי והתמקד בכך שמפלגות סוציאל דמוקרטיות אימצו את העקרונות המנחים של הניאו-ליברליזם. טשטוש הגבולות בישראל, אשר זכה למעט מאוד התייחסות אקדמית עד כה, היה קשור לביטחון לאומי. כלומר, בעוד עליית הפופוליזם באירופה היתה קשורה לטשטוש גבולות בנושאים כלכליים, הצמיחה של פופוליזם בישראל, היתה קשורה קשר הדוק לשאלות של ביטחון לאומי.

בשנים האחרונות, השמאל הישראלי ויתר על יצירת אלטרנטיבה לעמדות הימניות בנוגע לסוגיה מהותית לקהל הבוחרים ולעיתיד ישראל: הסכסוך הישראלי-פלסטיני. המאמר פורש את התהליך שבמסגרתו הכניעה הזו, והחיסול של התחרות הפוליטית בכל הקשור לסוגיות ביטחון, סלל את הדרך להשתלטות הפופוליזם הימני על המיינסטרים הפוליטי הישראלי.

למרות שהמצב הפוליטי הנוכחי בישראל נראה עגום, הניתוח המקדמי שמוצג במאמר זה מספק תקווה מסוימת. ראשית, הוא מדגיש

את הנסיבות הקונקרטיות שהובילו להצלחה של הימין בישראל, תוך הימנעות מהיאוש הרגיל המזוהה עם השמאל הישראלי המייחס את נפילתו למימד מטאפיזי כלשהו. שנית, הוא מדגיש את העובדה שלשמאל היתה אחריות באובדן הסמכות שלו על סוגיות ביטחוניות, והימין ניצל תהליך זה באמצעות פעולה מתואמת. מפני שזה היה תהליך משולב - תלוי בהשפעה פוליטית - הוא יכול גם, באופן פוטנציאלי, להתהפך.

הצעה זו נראית אפילו יותר אפשרית בהתחשב בעובדות הבאות: רוב הישראלים מראים תמיכה עקבית בפתרון שתי המדינות לאורך שני העשורים האחרונים, למרות הכישלונות של השמאל במונחי בחירות. הנושא אשר מטריד את מרבית הישראלים בכל הנוגע להסכם עם הפלסטינאים הוא הביטחון הלאומי - לא היקשרות דתית ליהודה ושומרון. ישנו קונצנזוס נרחב בקרב שירותי הביטחון הישראליים - צה"ל, השב"כ והמוסד - בתמיכה בפתרון שתי המדינות מסיבות ביטחוניות. למרות שנתניהו ובנט נהנים לדבר בשם ה'עם', החלק היחסי שלהם מתוך קהל הבוחרים בבחירות האחרונות עמד על קצת יותר מ-30%. לא מדובר במרבית הישראלים, וזהו בוודאי לא ה'עם'.

כפי שעולה מהדוגמאות של ברני סנדרס וג'רמי קורבין, כאשר התחרות הפוליטית מוצגת מחדש בתוך המערכת החד-אידיאולוגית, הציבור מגיב בהתלהבות רבה. באופן כמעט ודאי, הציבור הישראלי שונה באופן מהותי מזה הבריטי או האמריקאי. עם זאת, כפי שמאמר זה מנסה להראות, הוא גם מספיק דומה במונחים של מבנה פוליטי ותנאים מקדימים, בכדי להשאיר מקום לאופטימיות.

לקריאת המאמר המלא באנגלית: goo.gl/D2H7QU

כיצד ספרד ברחת מגל הימין הפופוליסטי?

כרמן גונזלס-אניקה, Elcano Royal Institute

תקציר מנהלים

מעט מאוד מדינות אירופאיות הצליחו להוכיח את עצמן כחסונות לאיום של הפופוליזם הימני. ספרד היא אחת מהדוגמאות החריגות: חרף משבר כלכלי ושחיקה פוליטית גוברת, בספרד לא נצפתה מפלגת ימין פופוליסטית שמצליחה להשיג יותר מאחוז אחד מהקולות בבחירות לאומיות בשנים האחרונות. הגורם המסביר המרכזי של חוסר האטרקטיביות של מפלגות מסוג אלו היא הזהות הלאומית החלשה במדינה, גורם שיכול להתמתן כעת כתוצאה מהניסיון של הממשלה האוטונומית של קטלוניה להיפרד מספרד.

הימין הקיצוני בספרד דעך בספרד עם המעבר לדמוקרטיה ולא הצליח להגיב מאז: בתקופת המעבר הוא התפצל למספר קבוצות קטנות, שכל אחת מהן טענה להיות היורשת האמיתית של ה-Falange Español, ובכך איבדו את ההנהגה המשותפת. במהרה הקבוצות איבדו את מעט הבוחרים שהיו להן, ולא הצליחו להשיג יותר מאחוז אחד

מהקולות בבחירות פרלמנטאריות מאז. בשני העשורים האחרונים, הם לא הצליחו להשיג אפילו 0.5 אחוז מהקולות בבחירות אלו. ההצלחה הגדולה ביותר שלהם היתה הזכייה של מפלגת Vox החדשה בשני אחוז מקולות הבוחרים בבחירות האירופאיות בשנת 2014. מפלגת ה-Vox אשר מובלת על ידי מנהיג מפלגת העם לשעבר, כמעט והצליחה להשיג מושב בפרלמנט האירופי. עם זאת, מפלגה זו זכתה בפחות מ-0.3 אחוז מהקולות בבחירות הפרלמנטאריות של 2015 ושל 2016.

מבחינה של ההשלכות החמורות של המשבר הכלכלי, שיעורי האבטלה והעוני הגבוהים, קצב ההגירה הגבוה לספרד, העובדה שספרד לא נספחת בעקבות תנועת ימין קיצוני או תנועה אנטי-אירופית, אנטי-גלובליזציה, או תנועה קסנופובית, רק הופכת למפתיעה עוד יותר. הגורם המסביר הטוב ביותר הוא החולשה היחסית של הזהות הלאומית הספרדית. שימוש היתר בסמלים לאומיים ובהות הלאומית לאורך התקופה של השלטון של פרנקו יצרה תנועת נגד בתקופת המעבר אשר משגשגת עד היום. בנוסף, התנועות הלאומיות הפריפריאליות באזורים מסוימים, ובעיקר בקטלוניה ובחבל הבסקים, תרמו לשחיקה של הזהות הלאומית הספרדית.

מדינות אירופאיות אחרות שסבלו משלטונות אוטוריטאריים במהלך המאה העשרים כעת מהוות קרקע פורייה לתנועות לאומניות-קסנופוביות

מצליחות. המפתח לשונות הספרדית, אותה היא חולקת עם פורטוגל, היא שהעבר האוטוריטארי קרוב יותר מאשר בגרמניה או באיטליה, כאשר בערך מחצית מהאוכלוסייה בתקופת השלטון האוטוריטארי עדיין חיה כיום. בניגוד להשתלשלות האירועים במדינות קומוניסטיות, לאומנות היוותה הכלי האידיאולוגי המרכזי שעשו בו שימוש בכדי ליצור לגיטימציה לשלטון, בעוד שבמדינות קומוניסטיות אירופאיות נעשה שימוש בבינלאומיות בכדי להצדיק את הברית המשותפת והכניעה לברית המועצות. העבר הקומוניסטי מאפשר כעת את הפריחה של מפלגות לאומניות במזרח אירופה, אך העבר הלאומני אוטוריטארי מונע התפתחות זו בספרד ובפורטוגל.

רכיב נוסף חשוב היא הדומיננטיות של סוגיית המרכז-פריפריה לאורך ההיסטוריה של הדמוקרטיה הספרדית. סוגיה זו הותירה מעט מאוד מרחב תמרון למפלגות פופוליסטיות בכדי להכניס את הסוגיות שלהם לאג'נדה הפוליטית הספרדית. הקונפליקטים בין המפלגות הלאומיות של חבל הבסקים והקטלנים מצד אחד, והממשלה המרכזית והקהילות האוטונומיות האחרות מצד שני, היוו את מרכז הזירה למחלוקות אידיאולוגיות בחיים הפוליטיים בספרד. דעת הקהל מפולגת בסוגיות אלו, כאשר רבע מהאוכלוסייה הספרדית תומכת בנטיית של המרכז הפוליטי ושליש מתנגדים למרכז הכוח. לאחרונה, שחיתות הפכה להיות סוגיה פוליטית מרכזית, כאשר פוליטיקאים, ולא מהגרים, הפכו להיות השעיר לעזאזל של המשבר הכלכלי.

ההשערה שהעבר הקרוב יחסית האוטוריטארי ימני ולאומני של ספרד, משמש כחיסון כנגד מפלגות ימין קיצונית בהווה, מקבלת משקל יתר מבחינה של נקודות הדמיון בין ספרד לפורטוגל: שתיהן חולקות ניסיון דומה של ארבעה עשורים של שלטון אוטוריטארי, לאומני וקטולי; ושתי המדינות הוכיחו עצמן חסונות, עד כה, לגל הנוכחי של מפלגות ימין פופוליסטיות, למרות משבר כלכלי ופוליטי עמוק שהן סובלות ממנו.

עם זאת, האירועים האחרונים בקטלוניה הובילו לעלייה ברגשות הלאומיים הספרדיים, עלייה אשר באה לידי ביטוי בעלייה המשמעותית וחסרת התקדים בתצוגה של דגלים ספרדיים בחלונות ובמרפסות של דירות ובתים בשאר המדינה. אפילו בקטלוניה, בפעם הראשונה, האזרחים המתנגדים לפרישת חבל הארץ מספרד, אשר לרוב נותרים שקטים (כמחצית מאוכלוסיית קטלוניה) יצאו להפגין ברחובות בכדי להביע את הזהות הספרדית שלהם. הנוכחות במצעד הצבאי השנתי במדריד שמציין את יום הלאום הספרדי (12 באוקטובר) היה בשנת 2017 גדול באופן משמעותי מאשר בדרך כלל. כמו כן, מפלגות אולטרה-ימניות פופוליסטיות עושות שימוש בקונפליקט הקטלני בכדי לעורר שנאה ואלימות כנגד התומכים בהיפרדות. אלו הם חלק מהסימנים לכך שמשהו משתנה ושהדחייה הרווחת בשאר המדינה של הניסיון של הממשלה הקטלנית לייצר מדינה עצמאית עלול לעורר מחדש את תחושת הספרדיות ולעורר את מה שנחשב כיום לתחושה חלשה, באמצעות זיהוי של אויב

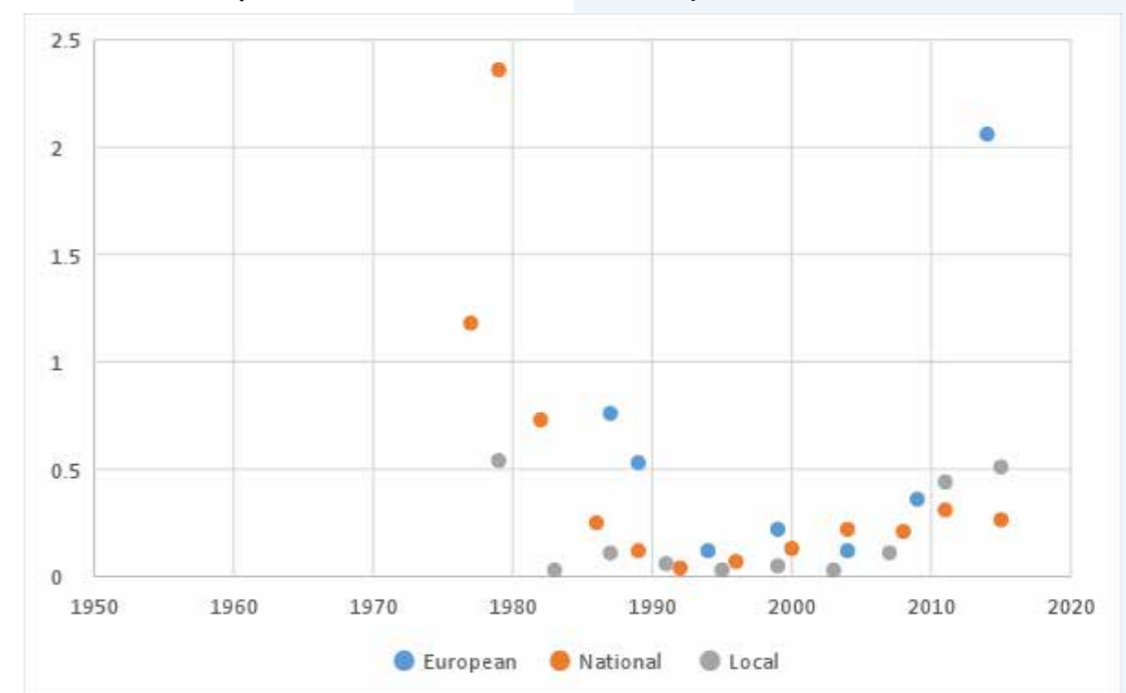
המאיים על השלמות הטריטוריאלית הספרדית. הסכסוך שנוצר בעקבות הדרישות של התנועה הפופוליסטית הקטלנית יכול לספק לגיטימציה להתעוררות הלאומיות הספרדית, אשר כעת, בתרחיש החדש הזה, תהיה חופשית מהדעה הקדומה שדבקה בה לאורך שנות השלטון של פרנקו. מצד שני, מתקפת הטרור בברצלונה ב-17 באוגוסט, אשר בוצעו על ידי מהגרים מרוקאים, עלולה לעורר את האיסלאמופוביה הנמוכה כעת בקרב ספרדים, ולהרחיב את הבסיס החברתי למפלגה קסנופובית.

האתגר להמשך הוא כיצד לתעל את ההתעוררות המחודשת בזהות הלאומית הספרדית והדאגה הגוברת מאלמוות אסלאמית באמצעות מפלגות מיינסטרים מתונות, ולהימנע מהנטייה לפתח תנועות ימין קיצוני פופוליסטיות.

לקריאת המאמר המלא באנגלית: goo.gl/xrBVYf

אחוז מצביעים למפלגות ימין ריצוני בספרד בבחירות אירופאיות, לאומיות ומקומיות

מקור: משרד הפנים הספרדי

ובכן, זה קורה גם שם - והברקזיט וטראמפ הם תזכורות לכך. הגורם השלישי הוא שאנשים רבים מצביעים למפלגות פופוליסטיות רק בכדי לספק לממסד אצבע משולשת ממגוון סיבות. אבל הם לא באמת רצו שהם יהפכו להיות הממסד.

הבעיה הגדולה שעמדה בפני אירופה בשנה שעברה היא שהפופוליסטים היא הדומיננטיים בכל תחום בפוליטיקה. מפלגות מסורתיות פחדו מהם, והם כמעט לעולם לא ענו לפופוליסטים. ואז הגיע עמנואל מקרון. הוא היה היחיד שהעז להתעמת על לה-פן ראש בראש, לא רק בטיעונים אלא גם בנקודת מבט. באוסטריה, האקדמאי אלכסנדר ואן בלן, עשה את מה שמעט מאוד פוליטיקאים מיושבים בדעתם היו עושים לפני בחירות בסוף 2016: הוא התחיל להסביר, למצלמה, כיצד לא אוסטריה הרוויחה מהשותפות שלה באיחוד האירופי ומהיורו, וכיצד לא ניתן להשוות רווחים אלו לרווחים של אף מדינה אחרת. מכיוון שחופש הביטוי לא הולך להשתנות, דוגמאות אלו ממחישות את כך שהבעיה היא לא בהכרח הפופוליסטים עצמם, אלא העובדה שמעט מאוד אנשים עונים להם.

פופוליסטים רואים שהרמות הנוכחיות של משילות לא מתפקדות כראוי בעולם מרושת, וכך אנו מתחילים להמציא רמות גלובליות חדשות בכדי להתמודד עם בעיות ואתגרים מודרניים. אנשים מפחדים מלאבד שליטה. הם נסוגים אחורה ודורשים הגנה. בכדי להשיג זאת, הפופוליסטים דורשים "סגירות": תחזרו אחורה למבנה השלטון והמשילות הישנים, ותסגרו את הגבולות. מה שפוליטיקאים מהמיינסטרים נכשלו לעשות הוא תחילה להציע הגנה נרחבת יותר ללא סגירות: הגנה בחברה פתוחה. זה אפשרי, וברגע שהמסר יצא, דברים החלו להשתנות לטובה בכל אירופה.

לקריאת המאמר המלא באנגלית: goo.gl/bUFXfQ

שיא של פופולזים - כיצד ניתן לנצח את הפופוליסטים

קרולין דה-גריוויטר, כתבת לענייני אירופה עבור NRC Handelsblad ו-Carnegie Europe

תקציר מנהלים

בעקבות הברקזיט ובחירתו של דונאלד טראמפ בארצות הברית, רבים חזו כי הרברט הופר יהפוך להיות הנשיא של אוסטריה, מארין לה-פן תהפוך לנשיאה הצרפתית וכי חרט וילדרס יזכה בבחירות בהולנד. השוואות נמתחו בין התקופה הנוכחית לבין התקופה של לפני מלחמה העולם הראשונה, כאשר הגלובליזציה צעדה בצעדי ענק קדימה. התקופה של לפני מלחמת העולם הראשונה נחשבה גם היא לתקופה של חדשנות והמצאות שהגיעו בקצב מסחרר, כאשר הכל נעשה מורכב יותר וקשירי גומלין נהפכו לרכיב משמעותי יותר. בדיוק כמו היום, החברה והפוליטיקה אופיינו בלחץ ובחרדה גוברת.

עם זאת, השנה האחרונה שנתה את השיח, אשר נעשה הרבה יותר אופטימי. יכולים להיות גורמים מסבירים רבים לשינוי זה בהלך הרוחות. ראשית, הכלכלה נמצאת בפריחה, במיוחד באזור היורו - בעוד שבארה"ב ובבריטניה היא הצטמצמה. ההסבר השני, הוא שאירופאים יודעים טוב יותר מאמריקאים ומבריטים שהדברים יכולים באמת להשתבש. לאירופאים יש את העבר האפל שלהם ואחרי הכל לא יכולים להגיד: "זה לא קורה כאן".

© כל הזכויות שמורות לד"ר רובי נתנזון, מרכז מאקרו לכלכלה מדינית ולקרן פרידריך אברט. הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך אברט. שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך אברט ללא אישור בכתב של הקרן אסור בהחלט.

IEPN coordinators and editors of the working paper series:
Jan Busse: jan.busse@unibw.de
Roby Nathanson: roby@macro.org.il
Werner Puschra: werner.puschra@fes.org.il
Rem Korteweg: RKorteweg@clingendael.org

המרכז לכלכלה מדינית
THE CENTER FOR POLITICAL ECONOMICS

www.macro.org.il

der Bundeswehr
Universität München

Israel Office:
Tel: +972 9 9514760
Fax: +972 9 9514764
fes@fes.org.il
www.fes.org.il

ISBN 978-965-7523-43-8

9 789657 523438